

Paul Bourget : A parkettáncos. (Ford. Rényi Arthur. Athenaeum.) Paul Bourget 75 éves és az öregség nem merevítette pszichológiai fogékonyságát és nem gyengítette irodalmi elveinek, meggyőződéseinek biztonságát. Az ő fejlődése tulajdonképpen nem kialakulás, hanem a már kezdetben, csaknem egyszerűre megteremtett világkép igazolása volt; mindvégig következetes maradt és semmit nem kellett revideálnia. A hagyományok embere és épen ezért minden új iránt érdeklődik. Csak azok értékelik igazán a jelent, akik megérik benne a múlt folytatását. Ma époly figyelemmel vizsgálja a háborús nemzedék életbehelyeződését, mint ahogy a 80-as évek ifjainak elméletekbe szédülését figyelte és ugyanazzal az erővel formálja művészi sorsukat. Hidegen, kiszámítottan ír, mégis regényei elkerülhetetlenül Balzac legizsább munkáira emlékeztetnek. (Mintaképehez, Stendhalhoz alig hasonlít.) Kiindulópontja absztraktabb, mint Balzacé; van bátorsága egy filozófiai vagy társadalmi tételt állítani a regény középpontjába, az alakok életét önkényesen köréje fűzni és van ereje ezeket az értékeket lenyűgözően valószerűvé tenni.

Figyeljük meg bármelyik regényének vagy a legkisebb elbeszélésének felépítését. Halmozza az események, cselekedetek indokolását, tudós lelkiismerettel keresi össze az adott lélekállapot összes lehető rugóit. Motiválása a pszichológiai ténynek mindenkor érvényes magyarázatát adja, a prousti váratlanság, titokzatos, de felidézett-ségükkel egyszerre természetessé váló kapcsolatok iránti érzék hiányzik belőle. A legjelentéktelenebb dologt sem meri magyarázat nélkül megjelentetni; az ő szemében nincsenek önmagukat igazoló tények. Néha már komikus ez a buzgóság. Az előttem fekvő könyv egyik jelenetében Jaffeux ügyvéd, aki tolvajlason érte és elbocsátotta titkárárt, kedves öreg barátnőjének fiát, töpreng, hogyan számoljon be a kínos ügyről a szívbeteg anyának. «Megmondani neki az igazat, ilyen kegyetlen csapást mérni egy ennyire érzékeny és beteg asszonyra, annyit jelentett, mint megkockáztatni azt, hogy megöli őt az ember.» Minden olvasó tökéletesen elégnak érzi ezt az indokolást az ügyvéd aggodalmának érzékeltetéséhez. Nem így Bourget. Ő folytatja: «Az ügyvéd tudta ezt, minthogy az asszony iránti szeretetből és kezelőorvosával történt többszöri értekezés kapcsán orvosi

könyvekben tanulmányozta az asszony szívbetegsége tüneteit, a nitrális insufficienciát és annak különböző stádiumait.»

A motiváció túlterheltségéhez csatlakozik a történések kérlelhetetlenül logikus vezetése. Alakjai mindig minden lépésükkel tisztában vannak, legapróbb részletekig kidolgozzák tennivalóikat; a katasztrófa (és vele együtt a regény fűtöttsége) ott kezdődik, hogy tévedhetnek. A súlyos intellektuális terhet, amit a motiváló és logikus hajlandóság magával hoz, ezen a ponton használja fel fölényes céljaira az íróművész. Bourget, az író megérzi a logicitás tragikumát: a gondolat céltalanul fecsérlődik el vagy veszedelmessé válik, ha a kiindulópont helytelen volt. Jaffeux félreismerté titkára jellemét, az első benyomás hatása alatt ítélte később is és tönkretette a fiatal ember sorsát. És ha az indulás helyes is, nem leselkedik-e ott valahol, mindenhol az ármányos véletlen, megsemmisítve a legszebb levezetések. Bourget regényeiben nagyon nagy szerepet játszanak a véletlenek, bár ő csaknem mentegetődik a szerepeltetésért és buzgón bizonygatja létezésüket. A témák kiélézése, a majdnem bűnügyi históriákra emlékeztető feszültség, a véletlenek történebejátszása, a váratlan és erőszakos megoldások egyensúlyozzák az alakok precíz kidolgozottságát, a lelkek szigorú következetességét, a kifejtett elmélet török-szakad igazolódását.

A logika gyakran csődöt mond az élet bonyolult és kiszámíthatatlan eseményeivel szemben Bourget munkáiban, de ugyanezek a munkák egy magasabb gondolati síkon mégis a logikusoknak szolgáltatnak igazságot és nem a logikátlanoknak. Ha Adrien Sixte tanítványa gyilkos tűzárba vitte is mestere gondolatait, nem jelenti, hogy a mesternek le kellett volna mondania a gondolkodásról. Ha Jaffeux tévedett is következtetéseiben, de az, hogy következtetett, helyes volt. Mert az élet végzavát mégis a gondolat mondja ki és a logikátlanságokat meg véletleneket a gondolat foglalja elfogadható egységbe. A gondolkodónak végső felülkerekedése adja meg Bourget társadalmi-kritikájának erejét. Tudomásul veszi a változásokat, az előre nem látottakat is, de megkeresi értelmüket és kiméletlen a megismertésükben és értékelésükben. A parkettáncossá lett titkárt hasztalan akarja az ügyvéd a

régi életbe visszavezetni, minden vára-
kozása ellenére megmarad az új életé-
ben. Jaffeuxnek egy, a táncosból ki-
ábrándult fiatal lány mondja meg elő-
ször a megértető, megnyugtató igaz-
ságot. Ez a fiatalember harcolt, de a
háború csak izgató élmény volt szá-
mára és most továbbra is élményeket
keres a világban. Az igazi férfiak sze-
rint «harcolni annyit tesz, mint szol-
gálni» és ők a háború után is valamit
szolgálni akarnak. Jaffeux és az író
diadalmaskodó elemzéssel és végkövet-
keztetéssel kerül a háború utáni zava-
ros helyzet meglepetései, a harcból
hazakerültek nyugtalan keresése fölé.
Az odaadó szolgálat, a kötelességérzet
és erkölcsi erő feltámadása, a kiváló
apáktól örökölt fegyelem gyógyíthatják
meg a mai beteg fiatalágot. Az élet
szétáradt hullámainak előbb-utóbb
vissza kell térniök a rendes, az örök
mederbe.

Halász Gábor.

Móricz Zsigmond: Aranyszoknyák. At-
henaem. A mi nemzedékünk irodalmi
életének egyik legérdekesebb alakja
Móricz Zsigmond. Az a tanulmány,
amelyet a tárgyilagosság hangján, a
barátságos kiadó kommunikéinek tü-
zes lírájától és az ellenségek rágál-
mainak szomorú prózájától egyaránt
távol írta meg róla valaki, levinne
irodalmi problémáink legmélyebb gyö-
kereire és több oldalról rávilágítana
sok válság kérdésre. Ennek a tanul-
mányunk megírása azonban nem a mi
feladatunk. Az utánunk következő
generáció kritikusanak szinte magától
adja majd az idő a teljes elfogulatlan-
ság szempontjait. Minket még sok
aktuális szempont zavar, mi azt lát-
juk, hogy az irodalom templomát ku-
fárok és pénzváltók prédára éhes hada
rohanta meg és sehol sem jelentkezik
a Megváltó, aki szöges korbáccsal
kikergetné őket. Nekünk túlságosan
sok gondot ad az, hogy elkülönítsük
a valóban művészi törekvéseket a silány
utánzatoktól, amelyeket a jövőendő
kritikusa számára egy-két évtized már
nyomtalanul fog félretakarítani az út-
ból. Ilyen körülmények között két-
szeres tisztelet és elismerés illeti meg
azt a művészi tisztaságot és magas-
rendű ambíciót, amit Móricz Zsigmond
jelent. Becsületes érdeklődés csak fájdal-
ommal láthatja tehát, hogy az író
évről-évre határozottan veszít régi
súlyából, nemcsak újabb munkáinak,
hanem egész oeuvrejének megítélés-
ében is bizonyos visszaesés mutat-

kozik, amely nem mesterséges eredetű,
hanem a dolgok rendjéből elháríthatat-
lanul következik.

Ennek a jelenségnek legfőbb oka
Móricz túlságos egyhangúsága. Pagan-
iniról mondják, hogy egyszer egy tár-
saságban cérnaszálalt feszített ki a tá-
nyérjára és ezen a cérnahúron olyan
szépen muzsikált, hogy mindenkinek
tátva maradt a szája a csodálkozástól.
Mi lett volna azonban Paganiniból,
ha egész életében mindig csak ezen a
kifeszített cérnaszálán muzsikált volna?
A művészből aligha maradt volna va-
lami. Nos, Móricz is az a művész, aki
mindig csak egy húron játszik. Igaz,
az ő húrja nem cérnaszál, hanem erő-
teljesen megsodort és teljes hanggal
zengő hegedűhúr, de mégis csak egy és
mindig ugyanaz. A népszínmű hazug
romantikája után Móricz Zsigmond
reális erejű parasztleírása mély hatás-
sal volt, ez a hatás azonban nem mély-
ül ki a sokszoros ismétléssel, hanem
mindinkább veszít az erejéből. Világa
nem elég tágas ahhoz, hogy egy való-
ban jelentékeny író egész produkció-
jának terhét hordozza. A magyar pa-
rasztot igazi műveltségben meglátni és
közel hozni a könyvolvasó intelligencia
megértéséhez: nagy feladat és nagy
érdem, de nem lehet kizárólagos munka.
Művészi szempontból a paraszt élete
nem elég sokrétű, nem elég komplikált
ahhoz, hogy egy nagy író egész életére
elláthasson anyaggal, legfeljebb mesék
és történetek variálására ad alkalmat,
de nem jelentékeny művészi mondani-
valók feltárására. Móricz Zsigmond
irodalmának zöme mégsem terjed túl
ezen a szűkre szabott határon, re-
prezentáns elbeszélő munkái mind
ezen az egy húron játszanak, mikor
pedig más műfaj felé vonják törek-
vését, egészen rossz utakra kerül. Mó-
ricz típusa az epikusnak, a részletesen,
szélesen leíró elbeszélőnek és mégis,
ahelyett, hogy szellemének alapvető
irányait követve, témakörét szélesít-
tené ki és tenné olyan egyetemessé,
hogy azon át nagy íróhoz méltóan
visszatükrözhetné számunkra az egész
életet, újból és újból olyan műfajjal
próbálkozik, amelyben már eleve me-
dőségre és eredménytelenségre kárho-
ztatja tehetsége. A dráma, különösen a
történelmi dráma számára sohasem
lesz hozzáférhető és mennél többet
kísérletezik vele, annál homályosabb
útvesztőbe tér el.

Legújabb kötetének, *Az arany szok-
nyák*-nak főműve, a *Fortunatus Imré-*